

1

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ειδώλιο από στεατίτη (3000-2500 π.Χ.), περιοχή της Πάφου, Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

1. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Παλαιολιθική εποχή

Η δημιουργική παρόρμηση του ανθρώπου αποτυπώνεται από την εποχή που ο Homo sapiens αρχίζει να σχεδιάζει στους βράχους και να φτιάχνει αντικείμενα. Τα δημιουργήματα αυτά χρονολογούνται από το 30.000 μέχρι το 10.000 π.Χ περίπου. Η περίοδος αυτή, η οποία ονομάζεται παλαιολιθική, διακρίνεται σε τρεις επιμέρους περιόδους, ανάλογα με τα γενικά χαρακτηριστικά των ευρημάτων της εποχής:

1. στην ωρινιάκια περίοδο (περίπου 30.000-20.000 π.Χ.), κατά την οποία όλες οι αναπαραστάσεις (συνήθως ζώων) προσεγγίζονται με ένα γραμμικό - ρεαλιστικό τρόπο απεικόνισης.
2. στη σολουτραία (περίπου 20.000-14.000 π.Χ.), που ήταν μια μεταβατική περίοδος,
3. στη μαγδαλήνια (περίπου 14.000-10.000 π.Χ.), κατά την οποία οι αναπαραστάσεις προσεγγίζονται με τρόπο που πλησιάζει αρκετά το φυσικό πρότυπο, αποδίδονται δηλαδή φυσιοκρατικά (νατουραλιστικά).

Από τα σημαντικότερα δημιουργήματα ανάμεσα στο 20.000 και 10.000 π.χ. είναι οι βραχογραφίες (ζωγραφική στους τοίχους και στις οροφές σπηλαίων) που βρέθηκαν κυρίως στην Ευρώπη, σε μια ευρεία περιοχή η οποία εκτείνεται από την Πορτογαλία μέχρι τη Ρωσία. Σήμερα είναι γνωστά περισσότερα από 300. Από τα σημαντικότερα είναι αυτά του Λασκό στη Νοτιοδυτική Γαλλία και της Αλταμί-

1

2

3

ρα στη Βόρεια Ισπανία. Επάλληλα ζωγραφισμένες οι παραστάσεις, απεικονίζουν ζώα όπως βίσονες, ελάφια, ταύρους, άλογα τα οποία (ιδιαίτερα στο σπήλαιο Λασκό) φαίνονται να κινούνται. Μαγικές ιδιότητες πρέπει να φανταστεί κανείς ότι αποδίδονταν στις μορφές αυτές, καθώς παρατηρούνται ακόμη και σήμερα παρόμοιες δοξασίες σε κυνηγετικές φυλές που έχουν επιζήσει όπως στους Μπουσμέν της Νότιας Αφρικής και στους Αβορίγινες της Αυστραλίας. Ανάμεσα στα ευρήματα που ήρθαν στο φως και έχουν διατηρήσει κάποια ίχνη ζωγραφικής είναι επίσης κόκαλα ζώων, κέρατα ταράνδου, χαυλιόδοντες των μαμούθ και πέτρες.

Εικ. 1. Ταύροι επιζωγραφισμένοι επάνω σε άγρια ζώα (15.000-12.000 π.Χ. περίπου), Γαλλία, σπήλαιο Λασκό. Η χρήση του ίδιου κομματιού βράχου κατ' επανάληψη φαίνεται πολύ καθαρά στο κάτω μέρος της εικόνας, εκεί όπου τα ελάφια μπλέκονται με τους ταύρους, το ζωγραφισμένο άλογο και το κοπάδι με τα βόδια.

Εικ. 2. Αποτύπωμα χεριού (15.000-12.000 π.Χ. περίπου), Γαλλία σπήλαιο Πες Μερλ. Εντυπωσιακό το χέρι - αποτύπωμα του καλλιτέχνη, μπορεί να χρησιμοποιε ως υπογραφή ή ως άλλη ένδειξη.

Εικ. 3. Πληγωμένος βίσονας επιτίθεται σε άνθρωπο (15.000-10.000 π.Χ. περίπου), λεπτομέρεια από βραχογραφία, μήκος βίσονα 1,10 μ., Γαλλία, σπήλαιο Λασκό. Η φυσικότητα με την οποία αποδίδονται τα ζώα δεν επεκτείνεται και στην αναπαράσταση των ανθρώπων. Η αντρική μορφή είναι αυστηρά σχηματοποιημένη, σε αντίθεση μ' αυτήν του βίσονα, ο οποίος ίσως να συμβολίζει το θάνατο. Εδώ φαίνεται να διεξάγεται μάχη μεταξύ δύο αντίπαλων σαμάνων*, ο ένας από τους οποίους είναι μεταμφιεσμένος σε βουβάλι και ο άλλος φορά μάσκα πουλιού. Ένα κοντάρι φαίνεται να έχει τρυπήσει το πλευρό του ζώου.

Εικ. 4. Παράσταση ταύρου (15.000-12.000 π.Χ. περίπου), σπήλαιο Αλταμίρα. Λόγω της "ανατομικής" ακρίβειας της εικόνας αντιλαμβανόμαστε τον ταύρο σε καλπασμό. Βλέπουμε το χρώμα του, αλλού να περιγράφει το τρίχωμά του και αλλού να γίνεται έντονο για να σχηματίσει τον όγκο του ζώου.

4

Εικ. 5. Η Αφροδίτη του Βίλεντορφ (30.000-25.000 π.Χ. περίπου), ύψος 11,5 εκ., ασβεστόλιθος, Βιέννη.

Οι πιο γνωστές ανθρώπινες μορφές κατά την ωρινιάκια περίοδο ήταν συνήθως γυναικείες και ονομάζονται Αφροδίτες. Πρόκειται για μικρά, απρόσωπα ειδώλια, με ατροφικά χέρια, τεράστια στήθη και μηρούς, μια παραμόρφωση που ερμηνεύεται ως προσπάθεια σχηματοποίησης της γυναικείας γονιμότητας. Σ' αυτό το ειδώλιο διακρίνονται ίχνη χρώματος. Δεν υπάρχουν χαρακτηριστικά προσώπου, αλλά ολόκληρο το κεφάλι είναι καλυμμένο με σγουρά μαλλιά. Και εδώ παρατηρούμε διογκωμένα στήθη, κοιλιά και μηρούς, που σημαίνει ότι πρόκειται για μια απεικόνιση της γονιμότητας.

Εικ. 6. Η Αφροδίτη του Λοσέλ (15.000-10.000 π.Χ. περίπου), χαμηλό ανάγλυφο* σκαλισμένο σε πέτρα, Γαλλία, Μουσείο Μπορντό.

Ο σαφής τρόπος με τον οποίο αποδίδονται τα ογκώδη χαρακτηριστικά (στήθος, κοιλιά και μηροί) έρχεται σε αντίθεση με τα ασαφή χαρακτηριστικά του προσώπου και τα ατροφικά χέρια. Η γυναίκα φαίνεται ότι συμβολίζει τη γονιμότητα. Το κέρασ του βίσωνα που κρατά συνδέεται μάλλον με μια θεότητα που εξουσιάζει τα ζώα και τα οδηγεί προς τους κυνηγούς.

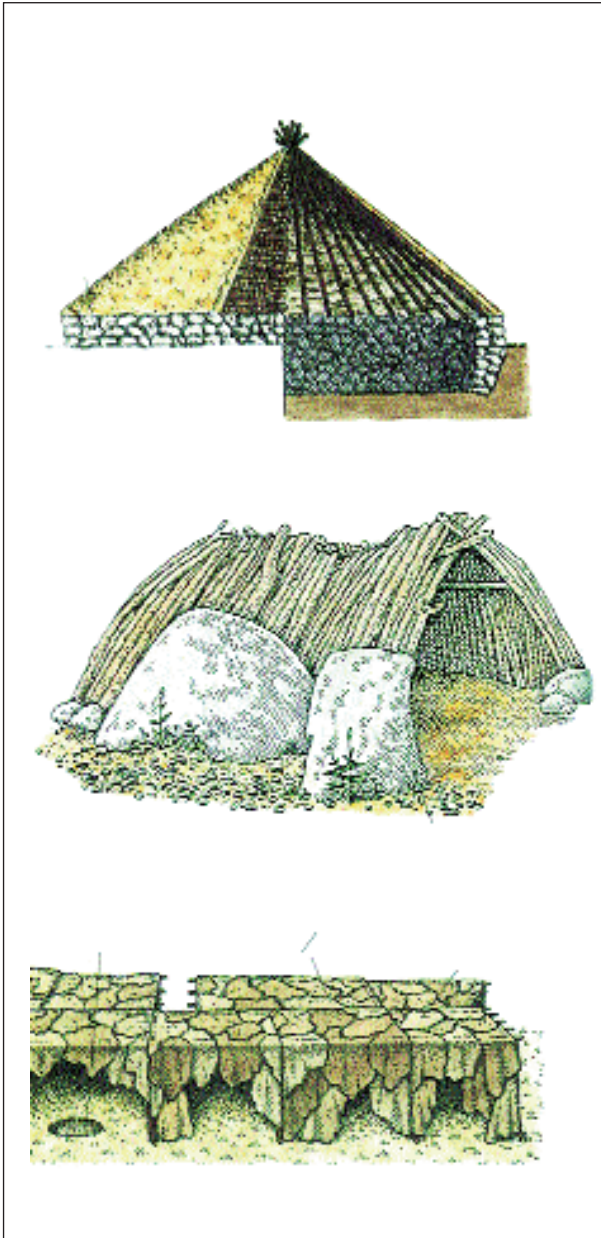
5

6

Νεολιθική εποχή

Το 8000 π.Χ. περίπου περνάμε στη νεολιθική εποχή. Οι τροφοπαραγωγοί-γεωργοί της νεολιθικής εποχής και της πρώτης εποχής του χαλκού έζησαν την περίοδο 8000-3000 π.Χ. περίπου. Φαίνεται ότι ήταν μια περίοδος μεγάλης μετακίνησης των πληθυσμών, η οποία πρέπει να οφειλόταν στην εξαφάνιση των μεγάλων κοπαδιών και συνεπώς στην ανάγκη εξεύρεσης από τον άνθρωπο άλλων μέσων προσπορισμού της τροφής. Έτσι, προέκυψαν μεγάλες αλλαγές στον τρόπο ζωής των ανθρώπων, καθώς αυτοί άρχισαν να “παράγουν”, δηλαδή να καλλιεργούν τη γη ή να εκτρέφουν ζώα. Οδηγήθη-

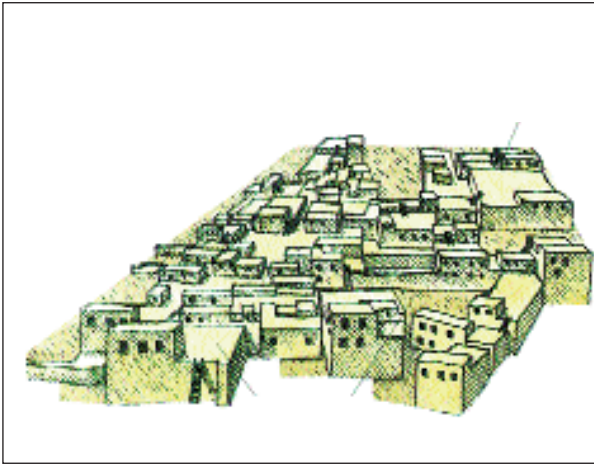
καν επομένως στην αναζήτηση μονιμότερων λύσεων για τη διαβίωσή τους. Η μόνιμη εγκατάσταση, με όλες τις αλλαγές στον τρόπο ζωής που συνεπαγόταν, είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό οικισμών.

Πέτρινα μνημειακά οικοδομήματα συναντάμε κατά μήκος του Ατλαντικού, εκεί όπου σήμερα βρίσκονται η Δανία και η Βόρεια Γερμανία, αλλά και στις μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ισπανίας, την Κορσική και τη Σαρδηνία.

Διακρίνουμε δύο είδη μνημειακών οικοδομημάτων: 1. τις θολωτές* κατασκευές με πέτρες που στηρίζονται η μία επάνω στην άλλη, χωρίς συνδετικό υλικό ανάμεσά τους, και 2. τα μεγαλιθικά οικοδομήματα με τεράστιους ογκόλιθους τοποθετημένους οριζόντια επάνω σε ορθοστάτες.

Κατά την περίοδο αυτή συναντάμε επίσης οικισμούς που αποτελούνται από καλύβες φτιαγμένες με ξύλινα δοκάρια, στέγες από κλαδιά δέντρων και ευθύγραμμη διάταξη επάνω σε βασικούς άξονες κυκλοφορίας. Διακρίνεται εμφανώς μια πρώιμη μορφή οργάνωσης της πόλης.

Περί το 5000 π.Χ. την εποχή του λίθου (παλαιολιθική και νεολιθική) διαδέχεται η εποχή των μετάλλων (χαλκού, ορείχαλκου, σιδήρου), που δίνουν το όνομά τους στις αντίστοιχες εποχές. Οι άνθρωποι αρχίζουν σταδιακά να χρησιμοποιούν τα μέταλλα προκειμένου να κατασκευάσουν τα εργαλεία τους. Είναι η εποχή των μεγάλων πολιτισμών της ανθρωπότητας οι οποίοι αναπτύσσονται γύρω από τη Μεσόγειο. Η ανάγκη κατασκευής ανθεκτικότερων εργαλείων οδήγησε στην αναζήτηση μεθόδων για τη χύτευση σύνθετων μετάλλων και στην ανάπτυξη πολύπλοκων τεχνικών με καλούπια από κερί και πηλό. Κατασκευάστηκαν έτσι χυτά όπλα και λατρευτικά αντικείμενα. Οι στιλπνές μεταλλικές επιφάνειες οδήγησαν σε διάφορες ενδιαφέρουσες αισθητικές αναζητήσεις. Η ανάγκη κατασκευής ορειχάλκινων αντικειμένων δεν άργησε να προκαλέσει και νέες εξελίξεις: ανακαλύφθηκαν καινούριοι εμπορικοί δρόμοι - είτε από την ξηρά είτε από τη θάλασσα - για να επιτευχθεί η προμήθεια χαλκού και κασσίτερου.

7

Εικ. 6. Καλύβες από κλαδιά.

Τα πρώτα κτίσματα ήταν φτιαγμένα από διαθέσιμα υλικά όπως χώμα, ξύλα, βράχους και δέρματα ζώων. Κατασκευάζονταν απλώς και μόνο για να καλύψουν τις ανάγκες των ανθρώπων όσον αφορά την προστασία τους από τις καιρικές συνθήκες, με αποτέλεσμα να μη μαρτυρούν ιδιαίτερες μορφικές αναζητήσεις. Εδώ παρουσιάζονται καλύβες από κλαδιά τοποθετημένα κωνικά και στερεωμένα επάνω στους βράχους. Στις συγκεκριμένες καλύβες οι άνθρωποι κατοικούσαν για λίγο χρονικό διάστημα, επειδή η αναζήτηση τροφής τους ανάγκαζε να μετακινούνται συνεχώς.

Εικ. 7. Ο οικισμός Τσατάλ Χουγιούκ (*Catal Huyuk*) (6000 π.Χ. περίπου), Τουρκία.

Είναι από τους πρώτους οργανωμένους οικισμούς. Τα σπίτια ήταν φτιαγμένα από ωμές πλίνθους και κολλημένα το ένα με το άλλο σχηματίζοντας ένα συμπαγές σύνολο. Δεν υπήρχαν δρόμοι και η είσοδος στα σπίτια γινόταν από ανοίγματα που υπήρχαν στις οροφές. Σκάλες οδηγούσαν από την οροφή στο εσωτερικό του σπιτιού. Οι ανασκαφές που έγιναν εκεί αποτελούν τεκμήρια για τον τρόπο οργάνωσης των πρώτων μεγάλων κοινοτήτων, οι οποίες ανέπτυξαν συγχρόνως και πιο οργανωμένες μορφές λατρείας των θεοτήτων τους.

Εικ. 8. Πολύχρωμο ζωγραφισμένο αγγείο από το Διμήνι της Θεσσαλίας (2500 π.Χ. περίπου), λευκός πηλός ζωγραφισμένος με κόκκινο και μαύρο, Αθήνα, Εθνικό Μουσείο.

Κατά τη νεολιθική περίοδο αναπτύσσεται η αγγειοπλαστική. Στο νεολιθικό οικισμό Διμήνι της Θεσσαλίας βρέθηκαν αγγεία με ενδιαφέροντα σχήματα. Οι γυαλισμένες επιφάνειές τους είναι διακοσμημένες με γραμμές και καμπύλες ("κτενισμένη διακόσμηση").

Εικ. 9. Η "Μεγάλη Μητέρα", ασβεστόλιθος, Σαρδηνία, Μουσείο Κάλιαρι.

Τα μικρά πήλινα ή μαρμάρινα ειδώλια που βρέθηκαν στη Σαρδηνία χαρακτηρίζονται από επίπεδες επιφάνειες (εκτός από το στήθος), σε αντίθεση με τις "στρογγυλές" Αφροδίτες της παλαιολιθικής περιόδου.

8

9

Πολιτισμοί του Σέσκλου, του Διμηνίου και της Χοιροκοιτίας (Κύπρος)

Στον ελλαδικό χώρο εμφανίζονται δείγματα ανθρώπινης παρουσίας ήδη από την παλαιολιθική εποχή. Από τους πολυάριθμους νεολιθικούς οικισμούς που βρέθηκαν (έχουν ανακαλυφθεί περισσότεροι από 900) φαίνεται ότι ο χώρος αυτός ήταν κατοικημένος από το 7000 π.Χ., ιδιαίτερα στις πεδιάδες και τα παράλιά του.

Στις αρχές του αιώνα (1901), κοντά στο Βόλο, στην περιοχή που σήμερα λέγεται Καστράκι, ανακαλύφθηκε ο νεολιθικός οικισμός του Σέσκλου. Ο οργανωμένος αυτός οικισμός αναπτύχθηκε σε μια έκταση εκατό στρεμμάτων. Η ακρόπολη είχε λιθόκτιστο περίβολο, που δείχνει ότι ήταν οχυρωμένη κατασκευή. Συγκεντρωμένα γύρω από ένα κεντρικό κτίριο, το οποίο λειτουργούσε ως μέγαρο, βρίσκονταν τα σπίτια που ήταν φτιαγμένα με λίθινα θεμέλια. Αυτό το μέγαρο φαίνεται ότι ανήκε στον αρχηγό της κοινότητας και ήταν χτισμένο με έναν ιδιαίτερα προσεγμένο τρόπο. Είχε αυλή πλακόστρωτη και δύο δωμάτια. Στο Σέσκλο βρέθηκαν επίσης πήλινα σκεύη με γραμμική διακόσμηση και έντονο κόκκινο χρώμα, γυναικεία ειδώλια - και λίγα ανδρικά - καθώς και λίθινες σφραγίδες, λίθινα εργαλεία κ.ά.

Η οχύρωση της πόλης μαρτυρεί ότι οι καλλιεργητές της γύρω περιοχής φύλαγαν την παραγωγή τους μέσα στον οικισμό, για να την προστατεύσουν από τους επιδρομείς, αλλά λειτουργούσε και ως καταφύγιο των κατοίκων σε περίπτωση κινδύνου. Φαίνεται ότι η περιοχή δοκιμάστηκε από πολλές επιδρομές και τελικά εγκαταλείφθηκε.

Αργότερα ένας άλλος οχυρωμένος οικισμός αναπτύχθηκε στην περιοχή αυτή, το Διμίνι, που είχε στενές σχέσεις με λαούς που έρχονταν από τη θάλασσα. Πρόκειται για ένα μεγάλο νεολιθικό οικισμό που απλώνεται γύρω από μια ακρόπολη οχυρωμένη με αλληπάλληλες σειρές τοίχων σε ελλειπτικό σχήμα. Ανάμεσα στους τοίχους ακτινωτοί διάδρομοι οδηγούσαν σε έναν κεντρικό χώρο όπου υπήρχε "μεγαροειδές" κτίσμα. Πίσω από αυτό βρέθηκε ένα από τα μεγαλύτερα και πιο ενδιαφέροντα κτίσματα της νεολιθικής

Εικ. 10. Πήλινο γυναικείο ειδώλιο (6000-5300 π.Χ. περίπου), ύψος 17 εκ., Νέα Νικομήδεια, Βέροια, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Το ειδώλιο αυτό αποτελεί ένα από τα πιο παλαιά δείγματα πλαστικής που βρέθηκαν στον ελλαδικό χώρο. Πιθανότατα οι μορφές αυτές να παραπέμπουν σε θεές της γονιμότητας, μια που δίνεται έμφαση στο στήθος, στην κοιλιά και στους γλουτούς.

11

Εικ. 11. Πήλινο ειδώλιο καθιστής γυναίκας (5300-4300 π.Χ. περίπου), ύψος 7 εκ., Βόλος, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Οι ανασκαφές στη περιοχή της Θεσσαλίας έφεραν στο φως σημαντικά ευρήματα της νεολιθικής εποχής. Η γυναικεία μορφή είναι καθισμένη, με τα χέρια ακουμπισμένα στα γόνατα. Τα μάτια της σε σχήμα καρπού σιταριού και η μεγάλη μύτη δίνουν εκφραστικότητα στο πρόσωπο. Παρ' ότι το έργο είναι μικρό σε μέγεθος, η εκφραστικότητά του είναι μεγάλη.

Εικ. 12. Ειδώλιο από στεατίτη (3000-2500 π.Χ.), περιοχή της Πάφου, ύψος 0,15μ., Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

Η απόδοση της μορφής από την Πάφο, εντάσσεται στο σχήμα ενός σχεδόν ισοσκελούς σταυρού. Το κεφάλι, σφαιρικό και ανυψωμένο, με διακριτικά χαρακτηριστικά, στηρίζεται στον μακρύ κυλινδρικό λαιμό. Με το ειδώλιο-φυλάκτο που κρέμεται στο λαιμό της μορφής, επαναλαμβάνεται το σταυροειδές σχήμα της και ορίζεται το κέντρο του σταυρού.

12

εποχής, που αποτελείται από εργαστήριο, αποθηκευτικούς χώρους και κατασκευές για το ψήσιμο της τροφής. Επίσης, στη μια πλευρά του οικισμού υπήρχε κυκλικός κεραμικός φούρνος, κοντά στον οποίο ανακαλύφθηκαν εξαιρετικά δείγματα κεραμικής με εγχάρρακτη διακόσμηση.

Μεγάλος νεολιθικός οικισμός βρέθηκε και στην Κύπρο, επάνω σε έναν κωνικό λόφο κοντά στο χωριό Χοιροκοιτία, από όπου πήρε και το όνομά του ο οικισμός. Το χαρακτηριστικό του οικισμού είναι οι πετρόκτιστες θολωτές κατοικίες με στρογγυλή κάτοψη, τοποθετημένες σε μικρές ομάδες έξι ή επτά καλυβών γύρω από μια αυλή. Τα περισσότερα αγγεία που βρέθηκαν εδώ είναι λίθινα, αλλά υπάρχουν και μεταγενέστερα πήλινα με "κτενισμένη"* διακόσμηση. Οι νεκροί, οι οποίοι θάβονταν σε αβαθείς τάφους κάτω από το δάπεδο του σπιτιού, έφεραν επάνω στο στήθος τους μια πολύ βαριά πέτρα, πράγμα που φανερώνει το φόβο που είχαν οι κάτοικοι για τους νεκρούς. Μέσα στους τάφους βρέθηκαν διάφορα κτερίσματα (αγγεία, κοσμήματα κ.ά.).

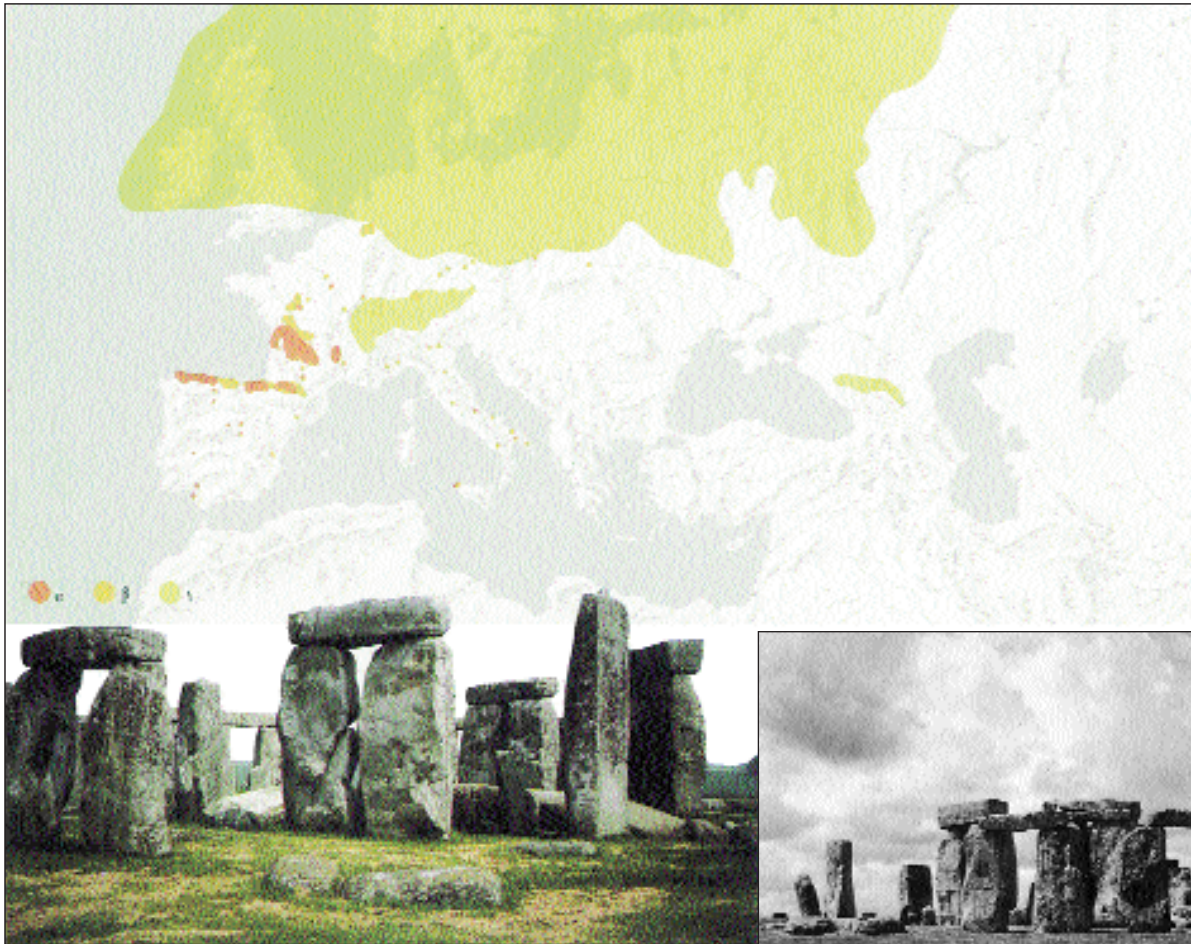
ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΓΟΥ

ΣΤΟΟΥΝΧΕΝΤΖ (2000 π.Χ. περίπου), Αγγλία, πεδιάδα του Σόλσμπερυ

Το επιστέγασμα των επιτευγμάτων της μεγαλιθικής αρχιτεκτονικής είναι το μνημείο Στόουνχεντζ της Νότιας Αγγλίας. Αποτελείται από ένα μεγάλο κύκλο φτιαγμένο με κάθετους ογκόλιθους οι οποίοι στηρίζουν οριζόντιες δοκούς από ψαμμίτη. Μέσα σ' αυτό τον κύκλο περικλείεται ένας μικρότερος με την ίδια δομή. Ο σκοπός για τον οποίο έγινε αυτή η κατασκευή προβλημάτισε έντονα τους αρχαιολόγους, οι οποίοι υποθέτουν ότι μπορεί να αποτελούσε σημαντικό λατρευτικό τόπο ή να λειτουργούσε ως ένα περίπλοκο αστρονομικό παρατηρητήριο, επειδή οι πέτρες ήταν τοποθετημένες στον άξονα ορισμένων σημείων του ορίζοντα. Η κατασκευή του είναι εντυπωσιακή, αν σκεφτούμε τα μέσα τα οποία είχαν στη διάθεσή τους οι άνθρωποι εκείνη την εποχή, πράγμα που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, για να καταβάλουν τόσο κόπο και τόσο χρόνο για το συγκεκριμένο έργο, θα έπρεπε αυτό να είχε πολύ μεγάλη σπουδαιότητα. Κατ' αρχάς οι τεράστιοι αυτοί ογκόλιθοι θεωρείται ότι μεταφέρθηκαν εκεί

από την περιοχή Μάλμπορο Ντόουνς, η οποία απέχει 32 χιλιόμετρα από το Στόουνχεντζ. Οι ορθοστάτες είναι δουλεμένοι με πέτρινα σφυριά, για να γίνουν λείοι και να λεπτύνουν προς τα πάνω. Εδώ επίσης γίνονται, για πρώτη φορά στην ιστορία, “οπτικές διορθώσεις”, δηλαδή τα υπέρθυρα (οι οριζόντιες πέτρες) κόβονται με μια ελαφριά κλίση προς τα έξω, ώστε, όταν τα κοιτάζει κανείς από το έδαφος, να δείχνουν κατακόρυφα. Για να στερεωθούν αυτά τα υπέρθυρα, είχαν ανοιχτεί τρύπες οι οποίες εφαρμόζαν σε προεξοχές που είχαν οι ορθοστάτες και το τελειώμά τους ήταν απόλυτα ευθυγραμμισμένο.

Οι τεράστιοι αυτοί ογκόλιθοι είχαν τοποθετηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε ο προσανατολισμός τους να σχετίζεται με την ανατολή του ήλιου την πιο μεγάλη ημέρα του χρόνου (δηλαδή με την έναρξη του καλοκαιριού) και με τη δύση τη μικρότερη ημέρα του χειμώνα. Γι’ αυτό το λόγο πολλοί πιστεύουν ότι το Στόουνχεντζ ήταν ναός του ήλιου.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Σαμάνος: Μάγος, γιατρός ή ιερέας, αλλά οπωσδήποτε άτομο με ιδιαίτερες ικανότητες επικοινωνίας και ιδιαίτερο ρόλο στις ομάδες των πρωτόγονων ανθρώπων.

Χαμηλό ανάγλυφο: Η επιφάνεια από πέτρα ή μάρμαρο (ή άλλο υλικό) που δε λαξεύεται σε μεγάλο βάθος, η παράσταση της οποίας μόλις και εξέχει.

Θόλος: Η σκεπή που προκύπτει από την περιστροφή ενός τοξωτού τμήματος γύρω από έναν κεντρικό άξονα. Το σχήμα του θόλου εξαρτάται από το σχήμα του τοξωτού τμήματος. Μπορεί να είναι ημισφαιρικός ή ελλειψοειδής, με κυκλική ή πολυγωνική βάση. Υπάρχουν και ημικυλινδρικοί θόλοι (καμάρες).

“Κτενισμένη” διακόσμηση: Όρος που οφείλεται στα ιδιόμορφα επιζωγραφισμένα διακοσμητικά σχήματα των αγγείων της νεολιθικής εποχής, τα οποία δίνουν την εντύπωση ότι έχουν δημιουργηθεί με ένα εργαλείο όπως το κτένι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Οι βραχογραφίες αποκαλύπτουν στοιχεία του τρόπου ζωής των ανθρώπων που βρίσκονταν στην αρχή της εξέλιξης. Πώς τους φαντάζεστε;
2. Συγκρίνετε ένα γυναικείο ειδώλιο της παλαιολιθικής με ένα της νεολιθικής εποχής. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε;
3. Ποια νομίζετε ότι είναι η σημασία των ειδωλίων για τις κοινωνίες που τα δημιούργησαν;